

УДК 343.971

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРАЦІВНИКАМИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Ліховіцький Я.О., к. ю. н.,
доцент кафедри кримінального права
Ужгородський національний університет

Статтю присвячено визначенню та характеристиці стратегічних напрямів запобігання злочинам у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Державної кримінально-виконавчої служби України. Відстоюється думка про перспективність таких із них: запобігання формуванню антисупільних установок зазначених працівників, а також можливості їх реалізації; підвищення ризику викриття злочинної поведінки та невідворотне притягнення до кримінальної відповідальності; захист жертв злочинів; запобігання та припинення функціонування організованих кримінальних практик у середовищі персоналу виправних колоній. Особливо наголошено на необхідності протидії кримінальній субкультурі.

Ключові слова: працівник Державної кримінально-виконавчої служби, службова діяльність, злочин, запобігання, стратегія, напрям.

Статья посвящена определению и характеристике стратегических направлений предупреждения преступлений в сфере служебной деятельности, совершаемых работниками Государственной уголовно-исполнительной службы Украины. Отстаивается мнение о перспективности таких из них: предупреждение формирования антиобщественных установок указанных работников, а также возможности их реализации; повышение риска разоблачения преступной деятельности и неотвратимое привлечение к уголовной ответственности; защита жертв преступлений; предупреждение и пресечение функционирования организованных криминальных практик в среде персонала исправительных колоний. Отдельно отмечена необходимость противодействия криминальной субкультуре.

Ключевые слова: работник Государственной уголовно-исполнительной службы, служебная деятельность, преступление, предупреждение, стратегия, направление.

Likhovitskyi Ya.O. STRATEGIC APPROACHES TO PREVENTION OF OFFICIAL MALFEASANCE COMMITTED BY THE OFFICERS OF STATE CRIMINAL EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

The article is devoted to definition and characteristic of strategic approaches to prevention of official malfeasance committed by the officers of State Criminal Executive Service of Ukraine. It substantiates the conclusion about prospectivity of the following approaches: prevention of forming antisocial purposes of the officers, as well as possibility of their realization; increasing of the risk of exposure of criminal behaviour and inevitable criminal accountability; protection of victims; prevention and suppression of organized criminal activity among personnel of penal colonies. It outlines the necessity of suppression of criminal subculture.

Key words: officer of State Criminal Executive Service, official activity, crime, prevention, strategy, approach.

Постановка завдання. Запобігання злочинам у сфері службової діяльності, які вчиняються працівниками Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС), є одним із пріоритетних сегментів протидії злочинності загалом. Це зумовлено, по-перше, несприятливими тенденціями поширення кримінальної активності серед персоналу ДКВС, по-друге, значним, багатограним соціально деструктивним ефектом її відтворення, що сприяє дисфункції не тільки і не стільки інститутам службової діяльності як таких, скільки фальсифікує спеціалізовані пенітенціарні практики. Тож ефективно запобігання злочинам, вчинюваним працівниками ДКВС, належить до базових умов стабілізації криміногенної обстановки, забезпечення наступальності кримінологічної політики. Разом із тим ця діяльність вимагає виваженого, стратегічного підходу, який дозволяв би охопити своїм кримінально-превентивним впливом широке коло об'єктів на системній основі. Відтак порібно визнати необхідність у формуванні оптимального комплексу взаємопов'язаних напрямів запобігання злочинам у сфері службової діяльності, які вчиняються працівниками ДКВС.

Ступінь розробленості проблеми. Проблеми протидії злочинності серед персоналу правоохоронних органів взагалі та ДКВС зокрема розглядалися О.М. Джужею, О.М. Ігнатовим, М.І. Карпенком, О.Г. Колбом, О.А. Мартиненком, М.І. Мельником, О.С. Новаковим, М.І. Хавронюком, І.С. Яковець та іншими науковцями. Утім стратегічні напрями запобіжної діяльності у відповідній сфері досі не ставали предметом окремих досліджень.

Мета статті – визначення, опис і пояснення стратегічних напрямів запобігання злочинам у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками ДКВС.

Виклад основного матеріалу. Напрями будь-якої управлінської діяльності є вираженням її функціонального компонента. Саме тому від того, наскільки вдало будуть визначені стратегічні напрями запобігання злочинам у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками ДКВС, залежатимуть практичні можливості реального зниження кримінальної активності вказаних суб'єктів. Стратегічні напрями мають забезпечувати належну адаптивність комплексу запобіжних заходів залежно від внутрішньо-

видової диференціації і специфіки злочинної поведінки працівників ДКВС у сфері службової діяльності. З огляду на це, доцільно, на нашу думку, виділити такі групи зазначених напрямів:

– *запобігання формуванню антисуспільних установок працівників ДКВС.* Фактори їх формування, як об'єкти кримінологічного впливу, є досить різномірними. Тут потрібно говорити про об'єктивні і суб'єктивні чинники, макро-, мезо- та макрорівень їх відтворення. Питання деструкції цих чинників лежать у площині конкретних заходів запобігання та будуть висвітлені в останньому розділі цього дослідження. Говорячи ж про стратегічний напрям, акцентуємо увагу на таких його аспектах:

а) упровадження в життя нової філософії пенітенціарної служби як сучасної діяльності, заснованої на принципах гуманізму, відкритості й партнерства;

б) сприяння здійсненню працівниками ДКВС усвідомленого вибору на користь самообмежень в умовах поширення масової психології корисливості та споживацтва. Такий крок є необхідним у ситуації, коли, з одного боку, можливості держави щодо задоволення соціальних запитів працівників свого апарату є вельми обмеженими, а з іншого – сфера трансперсональних соціально-психологічних конструктів і пов'язаних із ними практик перенасичена уречевлено-смысловими симуляціями. Останні стали предметом ґрунтовних досліджень соціальних філософів і психологів другої половини ХХ – почату ХХІ ст., серед яких найбільш знаковою фігурою є Ж. Бодрійяр. Учений, зокрема, довів існування й активний вплив на поведінку індивідів і колективів несамототожних феноменів – так званих симулякрів, поширення яких спотворює соціальну реальність; у ній формуються додаткові й обтяжливі критерії ієрархії статусів на підставі володіння відповідними речами із суб'єктивно приписуваними їм специфічними соціальними смислами. Таким чином виникають квазіпотреби і, зрештою, такі якості, як корисливість, надмірне споживацтво [1, с. 36–48, 72–96, 112–149; 2, с. 22–56, 78–109]. Ці теоретичні викладки є загалом обґрунтованими та визнаними у сучасній науці. Тож на них можна і потрібно спиратися під час формування системи усвідомлених самообмежень на підставі *якісної освіти* і саморефлексії працівників ДКВС;

в) розширення легальних способів задоволення потреб. Оперування аналітичною схемою аномії Р. Мертона дозволяє чітко з'ясувати одні з головних причин корупції серед працівників ДКВС. «Якщо через рік у наших працівників не буде достатньої заробітної платні, то гроші, яких не вистає, їм дадуть засуджені» – такою було основна теза естонських реформаторів під час широкої дискусії щодо трансформацій пенітенціарної системи Естонії [3, с. 33]. З нею необхідно погодитись. І додаткові аргументи на користь цієї думки, з огляду на її очевидність, вважаємо недоречними;

г) формування нульової терпимості до дисциплінарних проступків як передкримінальних девіантних проявів. Цей напрям має на меті, по-перше, закладення основи руйнації кругової поруки щодо правопорушень серед працівників ДКВС, а також інших негативних корпоративних

узвичаєнь, по-друге, зниження латентності як дисциплінарних, так і кримінальних правопорушень, по-третє, зміцнення особистої дисциплінованості працівників ДКВС як необхідної умови дотримання законності в їх діяльності;

ґ) забезпечення якісної систематичної діагностики та підтримання стану здоров'я працівників ДКВС. Серед іншого, ідеться про реформу системи психологічного супроводження їх службової діяльності;

– *запобігання можливості реалізації негативних, антисуспільних установок працівника ДКВС за їх сформованості.* Цей стратегічний напрям є не менш масштабним за попередній та охоплює такі аспекти запобіжної діяльності:

а) вчасне виявлення, кримінологічне діагностування антисуспільних якостей працівників ДКВС. Потрібно поставити питання про запровадження практики формування й ведення відомчого (з диференціацією на локальні) банку кримінологічної інформації індивідуально-прогностичного значення. Принагідно зауважимо, що в питаннях індивідуального прогнозування добре себе зарекомендували нейромережеві методики. Хоча, звісно, їх упровадження у кримінологічну сферу знання й практики – справа майбутніх досліджень, вважаємо, що цілком належною та придатною експериментальною базою для апробації таких методик може стати персонал ДКВС. Це зумовлено можливостями збирання найбільш різнопланової кримінологічної й прогностично значущої інформації про особистість працівника, її коригування, доповнення залежно від успішності та індивідуальної специфіки проходження ним служби, отримання відомостей щодо його поведінки в побуті, а також про стан і динаміку фізичного та психічного здоров'я, психологічних особливостей тощо;

б) формування системи кримінологічних та організаційно-правових засад корекції (нейтралізації) виявлених антисуспільних ознак працівників ДКВС або застосування альтернативних заходів реагування: переведення на іншу посаду, не пов'язану з ризиком прояву вказаних ознак, або звільнення;

в) ускладнення можливості вчинення злочинів у сфері службової діяльності працівниками ДКВС через розширення сфер застосування технічних засобів аудіо-, відеофіксації, а також звуження дискреції, запровадження додаткових контрольних механізмів за реалізацією службових повноважень, зокрема щодо державних закупівель;

г) удосконалення механізмів припинення злочину на стадії готування чи вчинення тривало або продовжуваного злочину у сфері службової діяльності працівника ДКВС. Такі механізми реалізуються переважно у площині оперативно-розшукової діяльності. Тому властиві останній методи мають набути достатньої специфікації й поширення застосування у пенітенціарно-кримінологічній практиці;

– *підвищення ризику викриття злочинної поведінки працівників ДКВС у сфері службової діяльності та притягнення їх до кримінальної відповідальності.* Для цього напряму характерним є широкий спектр організаційно-управлінських, оперативно-розшукових, технічних і технологічних заходів, яких єднає функціональна приналежність до категорії сигнальних інстру-

ментів посткримінального значення. У світлі реалізації концепції реформування пенітенціарної системи на особливу увагу, гадаємо, заслуговує такий спільний із криминологічною стратегією аспект цього напрямку, як виведення медичної служби з-під підпорядкування ДКВС та структурна її інтеграція до системи Міністерства охорони здоров'я України. Такий крок дозволить виключити субординаційну залежність працівників медичних частин установ виконання покарань від їх адміністрації та таким чином спочатку знизити латентність насильницьких злочинів, а згодом і відповідну кримінальну активність працівників ДКВС на підставі високого ризику її викриття;

– *захист жертв злочинів*. Цей стратегічний напрям насамперед відповідає концептуальним засадам віктимологічної профілактики насильницьких злочинів. Утім, окрім цього, не менш важливою у криминологічному та кримінальному процесуальному значеннях є й належна робота щодо виявлення жертв таких злочинів, гарантування їх безпеки, зокрема від помсти з боку персоналу відповідної установи виконання покарань за розголошення відомостей про факт вчинення злочину у сфері службової діяльності. Гадаємо, що засуджені потребують підвищених соціально-правових, безпекових гарантій як учасників кримінального судочинства у провадженнях про злочини працівників ДКВС. Реалізація цього напрямку передбачає належне розроблення окремого правового та організаційного забезпечення;

– *припинення наявних та запобігання виникненню нових організованих кримінальних практик у середовищі персоналу ДКВС*. Принагідно зауважимо, що за даними нашого дослідження, отриманими в результаті експертних оцінок характеру усталеності форм кримінальної активності працівників ДКВС у сфері службової діяльності, в окремих випадках є підстави говорити про утвердження елементів кримінальних (корупційних) промислів із використанням службового становища. Такі промисли, як правило, мають досить складну систему організації, міжструктурну диференціацію та рівневу (від відділу установи виконання покарань, її керівного складу до обласного та центрального рівнів) інтеграцію зв'язків. А тому, як видається, ця проблема не є ґносеологічно автономною у розрізі злочинності працівників ДКВС у сфері службової діяльності. Вона має значно більший масштаб та сягає своїм корінням системних основ відтворення феномена корупції в Україні. Через це переконані, що позначений аспект досліджуваного питання доцільно розглядати в контексті загальнодержавних завдань, стратегій протидії корупції, зокрема організованим формам корупційної злочинності, політичній корупції. У контексті ж досліджуваних нами стратегічних напрямів потрібно, на нашу думку, говорити про два вектори запобігання організованим кримінальним практикам у середовищі персоналу ДКВС:

а) внутрішньо-системних форм організованої злочинної діяльності: виявлення та знищення групових осередків кримінальних (зокрема, корупційних) практик у системі ДКВС; запобігання втягненню працівників ДКВС до груп за попередньою змовою, організованих груп як з

інших працівників ДКВС, так і засуджених, які вчиняють злочини, займаються кримінальними промислами;

б) зовнішньо-системних форм організованої злочинної діяльності. Ідеться передусім про виявлення, руйнацію та запобігання налагодженню міжвідомчих корупційних зв'язків працівників ДКВС та Національної поліції, прокуратури й інших органів державної влади;

– *протидія кримінальній субкультурі* – зворотній бік забезпечення утвердження принципів ліберально-гуманістичної конвергенції у системі відносин «персонал ДКВС – засуджені». У середовищі засуджених також, вочевидь, має відбуватися зустрічний рух, що відповідає тиме трансформаціям концептуальних, ідеологічних засад виконання покарань, службової діяльності працівників ДКВС. Загалом питання протидії кримінальній субкультурі потребують серії розроблень на монографічному рівні. Незважаючи на появу останнім часом низки вельми ґрунтовних наукових праць під авторством Т.А. Денисової, В.М. Дрьоміна, О.Г. Колба, О.Г. Крикушенка, А.Х. Степанюка, Д.І. Перепелиці, І.С. Яковець та ін., криминологічні проблеми відтворення кримінальної субкультури (зокрема, субкультури місць позбавлення волі), а особливо в контексті запобігання злочинам у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками ДКВС, не втрачають своєї актуальності.

Висновки. Зауважимо, що виражена у запропонованих напрямках кримінально-превентивної діяльності модель функціонального компонента стратегії запобігання злочинам у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками ДКВС, не є жорсткою, зачинею. Зазначені напрями цілком можуть бути диференційовані на більш дрібні, а тому змістовно є достатньо гнучкими, динамічними, комплексними. У кожному з них можливо виділити додаткові вектори криминологічної діяльності, що відповідатимуть антикорупційній спрямованості або ж забезпечуватимуть специфікацію відповідних заходів до запобігання насильницьких чи нігілістичних злочинів у сфері службової діяльності працівників ДКВС. Це – завдання подальших досліджень. Тому підкреслимо, що викладене бачення стратегічних напрямів запобігання злочинам вказаної категорії має узагальнено-системний, концептуальний характер. У них поєднуються елементи психолого-виховної, соціальної, репресивної та реститутивної криминологічних стратегій. Такий синтез різних підходів, що практикуються як у вітчизняній, так і зарубіжній практиці протидії злочинності в єдиній стратегії вимагає розроблення належного механізму її реалізації, що є перспективним завданням подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция / Ж. Бодрийяр ; пер. с фр. А.А. Качалова. – М. : ПОСТУМ, 2015. – 240 с.
2. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр ; пер. с фр. Е.А. Самарской. – М. : Республика ; Культурная революция, 2006. – 269 с.
3. Ильченко Ю.А. Реформирование тюремной системы и новая тюремная философия / Ю.А. Ильченко // Тюремная реформа: поиски и достижения. – Х. : Фолио, 1999. – С. 31–36.